

Миро Вуксановић

БРОЈЧАНИК

Путописни
дневници

Copyright © 2021, Мирo Вуксановић
Copyright © 2021 овог издања, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

БРОЈЧАНИК

Путописни
дневници

Садржај

Увод	9
Беране, Андријевица, Плав, Гусиње, Рас	11
Никшић, Билећа, Требиње	27
Вајмар, Лајпциг, Берлин	43
Загреб	75
Беч	89
Никшић, Острог, Тврдош, Требиње.	117
Крња Јела	139
Билећа, Гацко	175
Невесиње	205
Херцег Нови	219
Вршац, Бела Црква	239
Белешка о путописцу.	257

УВОД

Није добро, непотребно је, да писац уз своју књигу даје објашњења. Најчешће то значи да није реч о самосталном књижевном остварењу и да читаоца треба подучавати. Прво није добро само по себи, а друго је неумесно. Ипак, овако почиње мала напомена читаоцу, са жељом да буду разјашњени неки необични технички детаљи који могу да изазову више неспоразума и недоумица.

Четири године, и нешто више, свакодневно сам издвајао догађаје, појаве и детаље око себе, описивао их, сажето и спонтано, слободно, без подешавања, с намером да то буде само за мене, укључујући и сећања, сусрете, читања, путовања. Тако је настала велика збирка која има безмало пет хиљада кратких записа (по правилу пола странице свеске на квадратиће). Сваки запис има свој број. Бројеви су у хронолошком низу. Испод сваког записа је тачан датум, сат и минут настанка. Где није уписано место, значи да је бележење из Београда или Новог Сада.

Овакве дневничке и сродне белешке понекад чине тематску целину. Деломице су објављене у књигама

Оџвсјуду и Повраїџак у Раванїраг, као и у Политици, Летопису и још понегде.

За ову књигу одабрани су записи са неколико путовања. Изнад сваког од њих је редни број из свезака одакле су узети. Испод су остали подаци. Неколико бележака је из авиона или из воза.

Сваки запис је аутентичан.

Ништа нисам мењао.

Чак ни онамо где се сада не слажем са собом.

БЕРАНЕ, АНДРИЈЕВИЦА, ПЛАВ, ГУСИЊЕ, РАС

1354.

Идем, реченицом и жељом, у жуту, у жућкасту свеску. Ево ми је под левим лактом. Ућутала се а једва чека да буде отворена. Има удес да у њој почне да се бележи мало путовање које нисам уопште доживљавао као пут *негде*, јер сам био равнодушан, будући да сам имао пуно малих послова и сусрета, да нисам имао „великих“ задужења – осим малог састанка, договора, и *чишћања у воловодници*, с бине, гласом у полупразну салу (какву сам очекивао и какву сам нашао).

Идем, дакле, на пут са пламичцима две свеће што сам их данас упалио у Студеници. Једну Који, једну Душану. Примакао сам их да им се пламенчићи дирају. За душе.

6. VIII 2000, 21⁴⁷

1355.

Нисам затекао чисту и празну ову свеску. Већ сам на њеном почетку био исписао име и презиме, радни

наслов доколичарских причања, део њихов, као знак настављања и три папирића. На првом папирићу су белешке о неким приповеткама што их вероватно никада нећу написати као што их замишљам, а на остала два папирића су изваци из текстова о *Семољ јори* – Милке Ивић (опет је њено име на почетку једне од ових свесака), Никше Стипчевића, Мирослава Егерића и Бранка Јовановића. Волео бих да су ови папирићи добар знак: да ћу се у будућим данима више окретати књижевности, а да ћу мање трошити речи, овако.

6. VIII 2000, 21⁵⁷

1356.

Ноћас, у сну, био сам на Севиду, на високом брду изнад Сировца, код Струга, у Ускоцима, изнад Беганова пода где живе Лопушине, где су се настанили потомци и рођаци познатог и опеваног Вука. Слушао сам, тамо, себе како говорим, код старога гробља, међу крупним и грубим, запуштеним, споменицима да је то Свевид, да се одатле све види, али да то може бити и Свети Вид и још неколико сличних могућности сам рекао, али сам их заборавио. Онда сам се, одједном, спуштио доле, под гору, с друге стране потока, у дугачку њиву, где је орао мој покојни тетак Божо Бајов, Вујачић, крупан, кошчат, чоечан, сетан и правичан, код кога сам станао, повремено, када је газап, док сам био у школи на Боану. Оре он, тера дугу бразду, ја идем за њим и у поток бацам изорано камење. Смејем се, а он ме промуклим гласом опомиње.

7. VIII 2000, 9⁰⁰

1357.

Само једном, подавно, прошао сам лимском долином, васојевићком. Не знам да ли сам, тада, студирао или сам радио, али знам да ме је брат довео колима до Колашина, преко Мораче, на аутобус. Пљуштала је јака киша (када сам год, у младости, био у Колашину, пљуштала је киша). Стигли смо под „Планинар“, хотел, према Свињачи, малој реци, на импровизовану станицу, а истог часа је ушао аутобус, с мора. На њему је писало – *Београд* и ја сам ускочио. Позади, на платформи, нашао сам слободно место. Кондуктер је наплатио карту. Уз жагор осунчане деце и опомене њихових родитеља, задовољан, прошао сам Мојковац. Пред Бијелим Пољем, у Рибаревини, аутобус је окренуо десно. Тако сам добио одговор: аутобус је ишао у Београд, али преко Новог Пазара, са преседањем. Ни назад ни напред. Морао сам туда. Брзо смо прошли Иванград, Турјак, Рожаје, Рибариће и друга места. Памтим само неколике четинарске слике, беранске улице и лимско одмицање. У Новом Пазару, на аутобуској станици, уређеној у оријенталистичкој архитектури, поред речице, са госпођом која је, једина, ишла са мном, истим путем, омашком, тамо сам данио, гледао у врх брда где се видела зидина Ђурђевих ступова, горе, далеко високо, недодирљиво, али ми нико није могао помоћи (ни призивање Бога, ништа!) да кренем пре ноћи. Чекање новопазарско је као и свако чекање – досадно. Било би још досадније да нисам слушао како човек оздољ зове човека горе, у солитеру, овај му се одазива, па причају, као да су у главицама. И да није било призирања од ранијих прича о санџачкој

једноличности коју сам онда, и увек касније једнако видео: кућа без ластавица, на четири једнаке листре, на четири воде, са истим распоредом прозора и соба. То је најбоље сведочење о тамошњој инвентивности.

Плав, 5. VIII 2000, 17⁵⁰

Н. Сад, 7. VIII 2000, 16⁰¹

1358.

Јуче сам, други пут, ишао лимском долином, васојевићком, и први пут стигао у место коме је враћено име, у Беране. У првом доласку тамо град је био Иванград, по Ивану Милутиновићу, да би све било у једном знаку – партизанском, иако сам знао, као и сви, колико су били гласити и бројни васојевићки четници. Партизански споменик је на Јасиковцу, у савардачком лику, али нисам отишао тамо. Тражио сам стару, немањићку задужбину из 1213. године, манастир који има исто име као и онај на помол Новом Пазару – Ђурђеви ступови, место где је био васојевићки суд и где је била борба крста и полумесеца, где је победио крст. Јесте манастирска црква близу вароши, на ливади, мало уза страну зидана, у три дела који су лепа камена целина, онај са олтаром је најспуштенији, има стопалима излизане камене плоче (нема од тога верније приче о вековима и бројању корака који се не могу избројати), има мале степенасте прелазе, њима се спушта к Богу и то је једино место где се к њему иде наниже (колико се сећам, а нисам сигуран у ову искључивост). Живописа нема, тек понегде, однело га чудо, однели га неверници. Црква и зграде око ње имају лепо лице. Види се да тако није било пре,

у времену (скорашњем) које није волело крст. Пред црквом је свештеник духовито рекао да црква нема ни осам векова, да је немањићка и да се мора што пре склонити да му сунце не пробиде ћелу. Додао је:

„Црква вам је отворена; и околина вам је отворена.“

Плав, 5. VIII 2000, 18⁰⁷

Н. Сад, 7. VIII 2000, 16²⁰

1359.

Више манастира Ђурђеви ступови, васојевићког, на подини, над финим дрвећем, старим, понеким, да би стабла била моћнија и лепша, да трава не би у сенци венула, у строју што сам га тражио и очекивао била су и два споменика који су ме и довели к себи. Један је давњи, од црвеног камена, као што је љутовачки каменолом одакле је зидана кула Живковића под Мрамором, од црвених плоча, у два слоја, и исто такве узглавнице, од домаћег камена који је чувао име знаменитог игумана Мојсија Зечевића. На гробу, на камену, била је и бронзана игуманова глава, складно уденута у вегди камен. Исто таква одливена глава стоји на постољима у Андријевици и у Лијевој Ријечи. Зечевићи и остали су хтели тако. И добро је што од њиховог богатства (менаџерског и другог) мало вајде има и познати игуман Мојсије Зечевић. Други споменик је обичнији. Гранитни (или: мермерни, јер ја не разликујем гранит од мермера) камен, слеђа необрађен, спреда углачан, чува име дугогодишњег црногорског министра иностраних дела, војводе Гавра Вуковића, сина војводе Миљана Вукова, Вешовића па Вуковића. Поклонио сам се над вечним кућама двојице

Васојевића. Поклонио сам се и садашњој обнови куће Гавра Вуковића у центру Берана.

И ту сам видео да време враћа све на своје место и да се ничије заслуге не могу земљом загрнути. Ко је год друкчије мислио самог себе је земљом загнуо.

7. VIII 2000, 16³⁵

1360.

Малу Андријевицу, први пут пред њом, нисам са жељом ишчекивао. Знао сам каква је и колика је. Питао сам, на приласку, где је Књажевац. Питани је био, срећом, пензионисани професор књижевности Божидар Зоњић. Дипломирао је 1957. У Андријевици је предавао тридесет година, а у Беранама, до пензије, све у гимназији, још десет година. Одмах се изуо. На питање где је Лалићева родна Трепча, као из пушке је одговорио:

„Тамо, доље, код Лима је наша Трепча, али Михаило Лалић није наш.“

Све ми је рекао. Питао сам га за сликара Јована Зоњића, за куће Бакића, за Зарију, Митра и Љубомира, за Забрђе, за Стојана Протића, за Војводиће – Стојана и два Лакића, за Коњухе и Ђулиће, Цецуне и остало, а он се чудило како то питам, а први пут тамо долазим. Кад је чуо да сам по свом имену, све му је било јасније.

7. VIII 2000, 16⁴²

1361.

Професор Зоњић ме је одвео до рупе код цркве и рекао да су ту биле кости војводе Лакића Војводића, министра,

бригадира, дивизијара. Са срџбом је рекао како је Зеко Војводић, народни херој, када му је умро отац, дошао на Књажевац, откопао војводу, кости ставио у сандучић и кроз шуму, пречицом, однео га у Коњухе. Није прошао кроз Андријевицу да народ не би испратио војводу да га Зеко сахрани по други пут, са својим оцем, у исти гроб. Људи су по обичају лелекали, јер је сандучић са војводи-ним моштима био поред сандука Зековог оца, али им је речено да у лелеку војводу не помињу. Његова су звања била из црногорске државе, петровићке, и из бивше Југославије, карађорђевићке. Ружна је рупа на Књажевцу код Андријевице. Недалеко од ње је Зекова биста.

7. VIII 2000, 16⁴⁹

1362.

Показао нам је професор Зоњић цркву на Књажевцу коју је подигао књаз Никола са Васојевићима 1887, десет година након победе и у част те победе, када су Васојевићи, у јуну 1877, бранили Манастир Морачу, када су се Морачани борили на херцеговачком ратишту, када су ишли на Никшић и Бар. То су Турци искористили и кренули да униште Морачу, лавру у њој. Митрофан Бан, игуман морачки, са старим ратницима их је дочекао, али би отпор био узалудан да није стигао Миљан Вуков с Васојевићима, са двојицом Зарија, Бакићем и Протићем. Турци су поравњени бусењем. У ту част је књаз Никола подигао цркву и пред њом беседио како је он умео. И данас се види тада направљена земљана бина, као гумно, на равнини уздигнута, одакле је књаз говорио, пропет да га народ може видети.

7. VIII 2000, 16⁵⁷

1363.

Рањена је васојевићка црква на Књажевцу. И то Зоњић прича, показује врх ђулета у камену. Када су партизани набављали нови топ, заробили га, довели су га на равнину код цркве, да га пробају. Подесили су нишане и дурбине, опалили и погодили мету: ћошак каменог зида, црквеног, намерно ту, јер кад оде ћошник, оде и црква. Рана је остала, али се зид није дао. Црква је рањена остала. Пипнуо сам њену рану.

7. VIII 2000, 17⁰²

1364.

Код цркве на Књажевцу су два велика споменика. На једном, лепом, високом, црном, из 1931, у шест редова, можда и више, са толико страна високог и затупљеног камена, исписана су имена погинулих у балканским ратовима и Првом светском рату. Има их на стотине. Мало даље је громадни споменик са именима погинулих партизана, у неколико група пописаних. Има их на стотине. Иза њих су бисте Делетића, Нововића, Лекића, Војводића и Јојића. Они су проглашени за народне хероје. А доле, у беранском манастиру, видео сам књижицу са пописом четири хиљаде имена оних који су као четнички следбеници отишли и без гроба остали. Гледају, бистама гледају Мојсије Зечевић и Миљан Вуков, како су и за кога су гинули њихови Васојевићи. Када би прогледали, не би се могли начудити колико их је у међусобним убијањима нестало. Видели би да су

њихови потомци (потомци погинулих!) на две обале постројени.

7. VIII 2000, 17¹²

1365.

Плав је мали, чист и леп град. Над њим је чисто небо. У њему је верска и свака друга мешавина. Једно презиме – три вере. Под њим је лепо језеро, бистро, равно, пространо, нетакнуто. Нема у хотелима туриста. Тамо су избеглице. Диге се над Плавским језером Виситор. Знамо га из песама Душана Костића. Он га је песмом подигао за који метар, да боље успевају боровнице у његовим ивљацима. У Плав долазе, по осамнаести пут, писци, на Плавске песничке сусрете. Тако сам овамо, први пут, стигао и ја.

7. VIII 2000, 17¹⁷

1366.

Неколицина писаца, и ја међу њима, у недовршеној кући, у тек завршеним собама, са заједничким купатилом, добили смо чисте кревете и креветнине, без пешкира, без других обавезних ствари, на конацима, у туристичким местима. Знам зашто је тако, али је и знања понекад одвише.

7. VIII 2000, 17²⁰

1367.

Алипашини извори су иза Гусиња, на дну наше земље, у ћошку, у подножју Проклетија, у самоћи, на самку, код

воденице и ресторана, код штале и запуштене куће, а извори одсвакуд, на неколико десетина метара, кључају из земље, разливају се и одмах праве реку. Пробао сам воду, двојако. Прегазео сам, по меком биљу и маховини, један део извора и попио сам неколико чаша воде. Обе пробе се памте. (Само смо нас четворица обишли изворе. Остали писци су одмах сели за трпезу. Још једном је поезија изгубила од пастрмке.)

7. VIII 2000, 17²⁶

1368.

Вусање је последње наше село под Проклетијама. Куће су у њему велике, нове и пуне (углавном) и препуне где има чељади. Тамо је караула, у њој неколико деце, као у свемирској самоћи, с пушкама као најбољим друговима, са страхом који можда одлази уз висове Проклетија и са страхом који можда силази са висова Проклетија, са жељом, мојом, да буде оно прво. У Вусању је Здравствени пункт (тако пише) и мали, нови асфалтни пут. На крају тог пута нема више пута. Онамо је Албанија. Слично је и онамо, у другом краку од Гусиња, где је био гранични прелаз, где нисам ишао, где се не може прећи, јер прелаз није отворен, није одобрен. А десет пута сам чуо од људи из Плава и Гусиња да би стизали до Подгорице за један школски час, за само четрдесет и пет минута, додуше преко Албаније, преко њене земље и камења. Вишак нам је, рекли су, све што идемо одавде до Колашина. Није било јасно (мени!) шта то значи, али ми је у два дана боравка тамо бивало све јасније.

7. VIII 2000, 17⁴⁰

1369.

У крају Вусања има мало чудо природе. Велики поток долази испод Проклетија, тече равнином, спушта се, долази у вртачу и ту се дешава понор као прича да смо доиста дошли на дно света. Ту је огромно камење, излокано, бело и песком заплуснуто, а међу њима дубоко ждрело, дубока јаметина, дубока вртача, у коју пада поток, с неколико метара висине, пени се, хучи, леди се и одлази под стене Проклетија, без повратка, без знаног изласка. Одјекује хук те дивље воде и чује се далеко. И сада га чујем, заједно са причом како су сватови довели невесту да види водопад и понор, па она скочила у воду, па је од ње вода увек бела. Колико би белине било да није суше (овољетне) и да није пресахнуо други поток који иде на исто место? Не знам одговор.

7. VIII 2000, 17⁴⁷

1370.

Први разговор што сам га чуо у Дому културе, у Плаву, био је између домаћина, проседог човека, бркатог, у фармеркама, нисам му дознао име, и Шерба Растодера, историчара, професора, доктора, онедавно и академика ДАНУ (то је: Дукљанска академија наука и умјетности, више странка Јеврема Брковића и осталих, јер им је Црногорска... (ЦАНУ) превише српска, зато је овде заграда у загради, да може и што не може, да могу и Растодери у Дукљане и обрнуто). Домаћин је, сав озарен, љубио Шерба што је рекао (он или Килибарда, то домаћин не зна, али му је свеједно) ово:

„Нема народа на Балкану који није мијењао своју вјеру“.

Шербо Растодер захвално признаје ту изреку као своју, па бива јасно откуд Новак у Сарајеву и откуд Шербо у Новаковом Никшићу. Није ово досетка и шала. Ово је тужно сведочење и мука за онима који утеху налазе у реченој реченици.

7. VIII 2000, 17⁵⁵

1371.

Хусеин Башић, Плављанин, преплавио је увече својим романима, петином у низу, целу варош где је рођен, где је предавао, председниковао, писао, а потом стигао до помоћника министра и до ДАНУ, до таквог академика. Тугује (схватио сам на представљању тих романа) Башић за Турским царством и пропашћу тог царства, када је караван пролазио плавско-гусињском котлином. Носталгични доживљај прошлости је природан, али образложење, *сѝаѝиѝсѝиѝчкѝо*, те носталгије које је дао Шербо Растодер није ми се допало. Он је у маниру Евлије Челебије, ђегда и позивајући се на њега, говорио колико је било Турака у Србији и у Црној Гори, али само у градовима, само у таквим насељима (а зна се какви су онда били градови, какве су то биле „улице“ и друге живости), заправо зазидане тврђаве и у њима, сведочи Растодер, у Ужицу, на пример, било је 97% муслиманских и 3% хришћанских породица, односно глава. У таквој причи му је био најбољи подупирач Рајко Церовић, сав растопљен, разнежен, као да су га у мелем завили, а фини, скромни Исак Калпачина, домаћин свих књижевних догађања у Плаву, говорио је, разложно, о књижевној причи, о литератури. Башић је читао свој страх да му ветар не

однесе исписане папириће, срећан што се то није десило његовим романима (историјским, по себи) и рекао је срећу што му је дошао председник, упрслучени Јеврем. Не смета ми што говори Шербо, али је он спретан, ело-квентан, способан, ваља му наћи достојног саговорника, не ваља га пустити да говори сам. Тада је незгодан, јер је уверљив, јер може његова остати старија. Треба му рећи да свака историјска прича има лице и наличје, па и битка на Новшићу и други догађаји. Не смета ми приповедање Хусеина Башића. Он се окренуо на своју страну. Од ње му пада заладак. Смета ми улагивање Рајка Церовића. Да је однекуд бануо Новица, не знам како би се Рајкан провео. Али, све то би остало на обали егзотичности када се у томе зборењу не би онако јасно видео систем завођења, исти као овај овде. И ту је зло једно друго родило. Хоћемо ли га задавити?

7. VIII 2000, 18¹⁵

1372.

Завршно вече, песничко, иде по истом сценарију као у Пиви, али није на онако чаровитом месту као што је порта, али није пред оноликим светом, али није с оним напоном, српским, што су га, летос, тамо додали неколицина загрижених песника, али јесте исто толико националистичко, с оне стране, муслиманске, што се чуло по избору стихова, у утркивању ко ће жешће, верније турбану, верније нагињању с колена. Нас неколико, Жарко Ђуровић, увек једнако добар и једнако поштен, Мило Краљ, увек једнако спор и задимљен цигарском ватром, с беседом о неизбежном Чеду Вуковићу који је у 80. почео да расте, млади и даровити Петар В. Арбутина,